ڪميونسٽ پڌرنامي جا نوي سال

ليون ٽراٽسڪي

ترجمو : انور پنهور

اهو يقين ڪرڻ ڏاڍو مشڪل آهي، ته ڪميونسٽ پارٽي جي پڌرنامي جي صدي، صرف ڏهن سالن جي پنڌ تي آهي. هي پمفليٽ، دنيا جي ڪنهن به ادب جي مقابلي ۾، وڌي ڏاهپ کي ظاهر ڪري ٿو ۽ اڄا تائين اسان کي ان جي نواڻ متاثر ڪري رهي آهي. ائين ٿو لڳي، ته هن جا گهڻا حصا، ڄڻ ڪالهه لکيا ويا هجن. يقينن نوجوان ليکڪن (مارڪس 29 سالن جو ۽ اينگلس 27 سالن جو) ٻئي ڪنهن جي مقابلي ۾ وڌيڪ مستقبل ۾ ڏسڻ جي سگهه رکڻ جي لائق هئا ۽ شايد ان زماني کان وٺي اڄ تائين، ڪنهن ٻئي کان به وڌيڪ.

جيئن ته، 1872ع جي ايڊيشن جي گڏيل مهاڳ ۾، مارڪس ۽ اينگلس لکيو هو ته، باوجود ان حقيقت جي ته پڌرنامي جا ڪجهه ثانوي حصا پراڻا ٿي ويا آهن، پر پوءِ به ان جي اصلي مسودي ۾ ڪا ڦير ڦار ڪرڻ جو ڪين حق نٿو پهچي. جيئن ته، گذريل پنجويهن سالن جي عرصي ۾ هي پڌرنامو پنهنجي مداخلت وسيلي اڳئي هڪ تاريخي دستاويز بڻجي چڪو هئو ۽ ان وقت کان وٺي هن وقت تائين، پنجهٺ سال ٻيا به گذري ويا آهن. پڌرنامي جا ڪجهه مخصوص حصا، اڄا تائين به ماضي سان، ساڳي حالت ۾ لاڳاپيل آهن. اسان هن مهاڳ ۾، پڌرنامي جي انهن ٻنهي خيالن (حصن) کي، چٽائي سان پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪنداسين؛ جيڪي خيال پڌرنامي ۾ اڄ به پنهنجي پوري قوت سان موجود آهن، جن ۾ اهم ترميم يا وضاحت جي ضرورت آهي.

1. تاريخ جي ماديت پرستي وارو تصور، مارڪس، ٿورڙو ئي اڳ ۾ تخليق ڪري، هن پڌرنامي ۾ مڪمل طرح شامل ڪري چڪو هو، جيڪو ثابت قدمي سان واقعن جي طوفانن ۽ چٽي تنقيد مان گذري چڪو آهي؛ اڄ اهو ثابت ڪري ٿو، ته انساني سوچ جي قيمتي دستاويزن مان هي هڪ آهي. جڏهن ته ٻيون سڀئي تاريخي ارتقا جون وصفون، پنهنجي سائنسي معنيٰ وڃائي ويٺيون آهن. اسان يقين سان اهو چئي سگهون ٿا، ته اڄ جي دور ۾، تاريخي ماديت کان واقف هجڻ کان سواءِ، اهو ممڪن ئي نه آهي، ته ڪو انقلابي گوريلو يا سياسي تجزيه نگار بڻجي سگهي.
2. پڌرنامي جو پهريون باب هيٺين لفظن سان شروع ٿئي ٿو؛ ”سماج جي سموري تاريخ، طبقاتي جدوجهد جي تاريخ آهي.“ هي وصف، جيڪا تاريخ جي ماديت جي وضاحت مان، تمام اهو نتيجو اخذ ڪري ٿي ۽ اها تڪڙو ئي طبقاتي جدوجهد جو سبب بڻي. هن نظريي خلاف، خاص ڪري انتهاپسندن، آزادي پسندن ۽ آدرشي جمهوريت پسندن سخت حملا ڪيا، نظريي هڪ متحرڪ تاريخ طاقت طور تي، عام پلائي... قومي اتحاد ۽ دائمي اخلاقي سچاين لاءِ مادي مفادن کي تبديل ڪري ڇڏيو. پوءِ اڇي پنهنجو پاڻ مرادو اهي نام نهاد ترميم پسند (revisionists) انهي مزدور تحريڪ مان جنم وٺي، شامل ٿيا؛ جيڪي طبقاتي يڪجهتي ۽ طبقاتي ثالثي جي حوالي سان، مارڪسزم جي نظرياتي روح ۾، ترميم پسندن جا حامي هئا. آخرڪار اسان جي دور ۾ به اهو ساڳيو رستو عملي طور تي، نفرت لائق، نام نهاد ڪميونسٽ انٽرنيشنل (اسٽالنسٽ) اختيار ڪيو. پيپلز فرنٽ جي نام نهاد پاليسي ئي، طبقاتي جدوجهد جي قانون جي مڪمل انحرافي مان شروع ٿئي ٿي. ساڳئي وقت، يقينن اهو سامراجي دور ئي آهي. جنهن سمورن سماجي تضادن کي تشويشناڪ عروج تي آڻي بيهاريو آهي ۽ انهن ئي ڪميونسٽ پڌرنامي کي پنهنجي اعليٰ نظرياتي ڪاميابي بخشي آهي.
3. سرمائيداري جي جوڙجڪ، سماج جي مخصوص معاشي ترقي جي حد، بطور پنهنجي مڪمل شڪل ۾، مارڪس ئي 1867ع ۾ پنهنجي ڪتاب ”سرمائي“ ۾ ڏني هئي. پر ڪميونسٽ پڌرنامي ۾ به مستقبل جو مڪيه تجزيو، جدت سان، هن طريقي پيش ڪيو آهي: مزدور جي محنت جو اجورو، پيڙهي پيداوار جي قيمت جي برابر هجڻ گهرجي؛ سرمائيدارن طرفان واڌو قيمت ۾ هڪجهڙائي؛ جدوجهد، سماجي لاڳاپن جي بنيادي اصولن بطور؛ وچولن طبقن جي تباهي؛ مثال طور، شهري وچولو طبقو ۽ آبادگار؛ هڪ طرف ملڪيت جو اڪثر چند شاهوڪارن جي هٿن ۾ ڪٺو ٿيڻ، ٻئي طرف، صنعتي مزدورن جي تعداد ۾ وڌو اضافو ٿيڻ؛ سوشلسٽ اڄ جي مادي ۽ سياسي تياري جي لاءِ اڳواٽ قدم کڻڻ شامل آهن.
4. پڌرنامي ۾ هڪ رٽ، جيڪا سرمائيداري جي انهي لاڙي متعلق آهي، جيڪا مزدورن جي معيار زندگي کي، ايتري حد تائين گهٽائي ڪنگاليٽي ۾ تبديل ڪرڻ جي سفارش ٿي ڪري، اها هڪ شديد تنقيد جو نشانو بڻيل رهي آهي، مذهبي عالمن، پروفيسرن، وزيرن، صحافين، سماجي نظريه دانن ۽ ٽريڊ يونين اڳواڻن سميت سڀني، ان نام نهاد (غربت واري نظريي“ جي خلاف هر اول ڪردار نڀايو. انهن مستقل طور تي، مزدور طبقي ۾ اسرندڙ خوشحالي ۽ مزدور طبقي جي بالادستي (بطور صنعتي مزدورن جي)، دوڪي جي ور چڙهي وڃڻ وارا اهڃاڻ معلوم ڪندي، انهي عارضي لاڙي کي دائمي قرار ڏيڻ کي بلڪل نظرانداز ڪري ڇڏيو. ساڳئي وقت، ايتري تائين دنيا جي سڀ کان سگهاري سرمائيداري، جنهن کي اسين آمريڪي سرمائيداري چئون ٿا، انهي سرمائيداريءَ، ڪروڙين مزدورن کي ڪنگال بڻائي ڇڏيو آهي، جيڪي (ويچارا) وفاقي، ميونسپل يا خانگي طور خيرات تي پلجي رهيا آهن.
5. پڌرنامي جي مخالفت جنهن ۾ واپاري ۽ صنعتي بحرانن جي سلسلن کي، اڳي کان وڌيڪ ٻي انتها تباهه ڪن ڄاڻايو ويو آهي، ترميم پسندن (revisionists) دعويٰ پئي ڪئي، ته قومي ۽ عالمي ترقياتي ادارا، مارڪيٽ تي ڪنٽرول ڪرڻ جي يقين دهاني ڪرائي رهيا هئا ۽ آهستي آهستي اهي ادارا انهن بحرانن کي ختم ڪرڻ ڏي وٺي ويندا..

گذريل صدي جي پڇاڙي ۽ هلندڙ صدي جي شروعات، حقيقتن سرمائيداري جي طوفاني ترقي جي ان حد تائين نشاندهي ڪئي، ڄڻ ائين پئي لڳو، ته بحرانن جو اهو طوفان ”حادثاتي“ طور رڪجي ويندو. پر هن دور جي واپسي ممڪن ئي نه آهي. آخري تجزيي ۾، هن مسئلي سميت مارڪس سچو ثابت ٿيو آهي.

1. ”رياست جو انتظامي ڍانچو فقط هڪ ڪميٽي جهڙو آهي، جيڪو سرمائيدار طبقي جي گڏيل معاملن جي سار سنڀال ڪري ٿو.“ اهڙي چٽي ۽ صاف فارمولي، جنهن کي، سوشل ڊيموڪريٽ اڳواڻ، صحافتي سچ سمجهندي، سوچين ٿا، ته انهي سرمائيداراڻي تشڪيل، جنهن کي برنسٽن ۽ ڪاٽسڪي جيئن سمجهيو هئو. اها ڪا اهڙي خالي ٻوري نه آهي، جنهن کي ڪو آساني سان ڪنهن به قسم جي طبقي سان پري سگهي. سرمائيداراڻي جمهوريت، فقط سرمائيدارن جي ئي فائدي لاءِ هوندي آهي. پيپلز فرنٽ جي حڪومت، جنهن جا سربراهه بلم يا ڪا يتمپس هجن، ڪابيلرو يا نيگرين هجن، ”اها فقط هڪ ڪميٽي ئي آهي، جيڪا سرمائيدار طبقي جي گڏيل معاملن جي سار سنڀال ڪري ٿي،“ ۽ جڏهن اها ئي ”ڪميٽي“ انهن جي مفادن وٺان معاملا نٿي هلائي، ته ان کي سرمائيدار بوٽ جي ٺڏي سان ختم ڪريو ڇڏين.
2. ”هر طبقاتي جدوجهد، هڪ سياسي جدوجهد هوندي آهي.“ صنعتي مزدورن جي تنظيم، بطور هڪ طبقي جي، اٽڙ طور تي ان طبقي طرفان هڪ سياسي پارٽي ۾ منظم ٿيڻ وارو عمل آهي. هڪ طرف ٽريڊ يونين اڳواڻ ۽ ٻئي طرف تشدد پسند گهٽو بوڪلائجي، هاڻي هن تاريخي قانونن کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪرڻ کان گهٽو نٽائي رهيا آهن. ”خالص“ ٽريڊ يونين ازم، پنهنجي خاص آشيرواد ڏيندڙ، آمريڪا،

جي هٿان، گهاٽي ۾ پيڙهجي رهيو آهي. تشدد پسندن اسپين جي پنهنجي آخري گِڙهه ۾ تباهه ڪن شڪست کاڌي آهي. هتي پڻ پڌرنامو سچو ثابت ٿيو آهي.

3. صنعتي مزدور سرمائيدارن جي جوڙيل قانوني نظام موجب (جدوجهد ڪري) ڪاميابي ماڻي نٿا سگهن. ”ڪميونسٽ اهو کلي عام اعلان ٿا ڪن، ته انهن جا مقصد تڏهن ئي حاصل ٿي سگهن ٿا، جڏهن اهي موجوده سماجي نظام کي، طاقت جي زور تي تبديل ڪن.“ اصلاح پسندن، پڌرنامي جي هن وصف جي وضاحت جي ڪوشش ڪندي، هن کي ان وقت جي تحريڪ جي نابالغ ۽ نامعقول جمهوري ترقي ڪوٺيو. جڏهن ته اٽلي، جرمني ۽ ٻين ڪيترن ئي جمهوري ملڪن جي قسمت، انهي ڳالهه کي ثابت ڪيو آهي، ته حقيقت ۾ اها نابالغي، انهن اصلاح پسندن جي بذات خود خيالن جو واضح مثال آهي.

4. سماج جي سوشلسٽ تبديلي لاءِ مزدور طبقي کي ڪنهن به قيمت تي، اها طاقت مڪمل طور تي حاصل ڪرڻ گهرجي، جنهن سان نئين سماجي تبديلي جي رستي ۾ هر سياسي ۽ سماجي رڪاوٽ کي ڊاهي پٽ ڪري سگهجي. ”حڪمران طبقي طور منظم مزدور طبقو“، اها ڊڪٽيٽرشپ آهي. ساڳئي وقت، اهائي ته حقيقي مزدور جمهوريت آهي. جنهن جو دائرو ۽ گهرائي نوس تاريخي حالتن تي مدار رکي ٿي. جڏهن عالمي سطح تي گهڻيون رياستيون سوشلسٽ انقلاب جو رستو اختيار ڪنديون، ته اها ڊڪٽيٽرشپ، گهڻي آزاد ۽ لچڪ واري شڪل اختيار ڪندي ۽ اهڙي طرح هي مزدور جمهوريت، وڌيڪ طاقت ۽ گهرائي اختيار ڪندي ويندي.

5. عالمي سرمائيداراڻي ترقيءَ، اڳئي عالمي مزدور طبقي جي انقلاب جو ڪردار متعين ڪيو آهي. ”ترقي يافته ملڪن جو گڏيل انقلاب، گهٽ ۾ گهٽ مزدور طبقي جي آزادي جي شرطن مان اولين شرط آهي. جنهن ڪانپوءِ سرمائيداراڻي ترقي، دنيا جي سمورن ”ترقي يافته“ ۽ ”غير ترقي يافته“ ملڪن کي پاڻ ۾ اهڙو ڳنڍي ڇڏيو آهي. جو سوشلسٽ انقلاب، عالمي سطح تي هڪ مڪمل ۽ فيصلہ ڪن صورت اختيار ڪري ويو آهي. روسي آفيسر شاهيءَ، هن پڌرنامي جي بنيادي مقصد کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. سويت يونين جي بونا پارٽسٽ بگڙيل شڪل، وڏي پيماني تي، هڪ ملڪ اندر سوشلزم جي نظريي جي، ڪوڙي هجڻ جو خود هڪ مثال آهي.

6. ”جڏهن ترقيءَ دوران، طبقاتي فرق ختم ٿي وڃي ۽ سموري پيداوار، سڄي قوم جي اڪثريت وٽ گڏ ٿئي ته ان وقت عوامي طاقت پنهنجو سياسي ڪردار وڃائي ڇڏيندي.“ ٻين لفظن ۾ رياست ختم ٿي ويندي. ۽ سماج قيد جي ٻنڌڻن مان آزاد ٿي ويندو؛ هي ٻيو ڪجهه نه، پر سوشلزم آهي. بدليل نظام؛ سويت يونين ۾ رياستي وحشانيت جو وڌندڙ خوفناڪ دٻدٻو ئي، ان ڳالهه جو واضح ثبوت آهي، ته اهو سماج سوشلزم کان پري ٿيندو پيو وڃي.

7. ”مزدور طبقي جو ڪو به وطن نه آهي.“ پڌرنامي جا هي لفظ، وڏ ۾ وڏ فلسطين جي شديد احتجاج دوران ماپيا ويا. حقيقت اها آهي، ته انهن لفظن مزدورن کي، سرمائيداراڻي مسئلي ”وطن“ متعلق، هڪ واحد سمجهه ۾ ايندڙ رهبري عطا ڪئي. پر ٻيءَ انٽرنيشنل طرفان هن قدم جي انحرافي، نه فقط چئن سالن تائين يورپ ۾ تباهي آندي، پر موجوده عالمي ثقافت کي به ختم ڪري ڇڏيو. نئين جنگ جي چڙڻ واري خوف جي مدنظر، جنهن لاءِ ٽيئن انٽرنيشنل جي غداري جي ور چڙهي وڃڻ جي ڪري رستو صاف ڪيو هئو؛ ان صورت ۾ هاڻي پڌرنامو ئي، فقط هن سرمائيداراڻي مسئلي ”وطن“ متعلق، اعتماد جوڳو صلاحڪار بچي ٿو. تنهن ڪري اسان ڏسون ٿا، ته ٻن نوجوانن ليکڪن جي گڏيل، پر مختصر تخليق، آزادي واري جدوجهد جي مکيه ۽ ٻرندڙ مسئلن کي مسلسل ۽ مستقل طور تي نوس رهنمائي ڪري رهي آهي.

ٻيو ڪهڙو ڪتاب آهي، جيڪو هن ڪميونسٽ پڌرنامي سان پيٽي سگهجي ٿو؟ پر ان جو هي مطلب نه آهي، ته جديد پيداواري قوتن جي ترقي ۽ وسيع سماجي جدوجهد جي نوي سال گذري وڃڻ ڪانپوءِ هن پڌرنامي ۾، ڪنهن به ترميم يا توسيع جي ضرورت نه آهي. انقلابي نظريي جو بت پرستي سان ڪو به واسطو نه آهي. پروگرام ۽ اڳڪٿيون تجربي جي بنياد ۽ ان جي روشني ۾ درست ڪيون وينديون آهن، جيڪا انساني عقل جي اعليٰ ترين ڪسوٽي آهي. هن پڌرنامي ۾ پڻ درستگين ۽ واڌاري جي ضرورت آهي، پر پوءِ به تاريخي تجربي ۽ مشاهدي جي بن‌ياد تحت، اهي درستگيون ۽ واڌارا تڏهن ئي آڻي سگهجن ٿا، جڏهن انهن کي به انهن ئي اصولن ذريعي عمل ۾ آندو وڃي، جن جي ذريعي بذات خود ان پڌرنامي جو بنياد پيو. اسان هتي، هن جي ڪيترن اهم مثالن ذريعي نشاندهي ڪرڻ جي ڪوشش ڪنداسين.

1. مارڪس ٻڌايو، ته تاريخي جدوجهد ۾، ڪو به سماجي نظام، ان جي تخليقي قوتن کي ختم ڪرڻ کان اڳ ۾ ختم نٿو ٿئي. هي پڌرنامو، سرمائيداري طرفان پيداواري قوتن جي ترقي ۾ رڪاوٽ تي سخت تنقيد ڪري ٿو. انهي وقت دوران ۽ ايندڙ ڏهاڪن ۾ به، هي رڪاوٽ فقط فطري نوعيت سان لاڳاپيل آهي. ڇا 19 صدي جي پوئين اڌ حصي، اقتصاديات کي سوشلسٽ بنيادن تي منظم طريقي سان شروع ڪرڻ، ممڪن هئو؟ ان جي پيداواري سگهه ٻي انتها حد تائين وڌي وڃي ها. پر هي ناقابل انڪار نظرياتي سچ، ان حقيقت کي غلط ثابت نٿو ڪري سگهي، ته پيداواري قوتون جنگ عظيم تائين عالمي سطح تي وڌنديون رهيون. فقط گذريل ويهن سالن ۾، باوجود سائنس ۽ ٽيڪنالاجي وارين ڪاميابين جي، ترقي جو وهڪرو، ڏينهون ڏينهن بند ٿيندو پيو وڃي ۽ ايستائين جو، عالمي معاشي بحران شروع ٿي ويو آهي. انسان ذات پنهنجي گڏ ڪيل دولت خرچ ڪري رهي آهي. جڏهن ته، ايندڙ جنگ، مستقبل جي ڪيترن سالن تائين تهذيب جي بنيادن کي تباهه ڪرڻ جي ڌمڪي ڏيئي رهي آهي. پڌرنامي جي ليکڪن کي اهو ذهن ۾ هئو، ته سرمائيداري، ان کان اڳ جو هڪ گهٽ تشدد پسند حڪومت، هڪ انتهائي تشدد پسند حڪومت ۾ تبديل ٿئي، ختم ٿي ويندي.

2. مارڪس ۽ اينگلس کان، تاريخ جي وهڪري جي حوالي سان جيڪي غلطيون ٿيون، اهي هي هيون، ته هڪ طرف، هنن بظاهر سرمائيداري مان، مستقبل ۾ ڪهڙا امڪان متوقع هئا، انهن جو صحيح اندازو لڳايو، ٻئي طرف هنن مزدور طبقي جي پختي هجڻ جي وڌيڪ توقع ڪئي. 1848ع وارو انقلاب، سوشلسٽ انقلاب ۾ تبديل ٿي نه سگهيو، جيئن پڌرنامي ۾ ان جو اندازو لڳايو ويو هو؛ پر ان جي ابتڙ جرمني ۾ سرمائيدارن جي لاءِ مستقبل ۾ عروج تي پهچڻ جو ڪشادو رستو کولي ڏنو. پيرس ڪميون ثابت ڪيو ته مزدور طبقو (پرو لتايه) ڪنهن به انقلابي پارٽي جي رهنمائي بنا سرمائيدارن کان اقتدار کسي نٿو سگهي. ساڳئي وقت سرمائيداريءَ جي ڊگهي اقتدار، هر اول انقلابي ڪارڪنن جي تعليم ۽ تربيت ۾ نه صرف رڪاوٽ وڌي، پر ان موقع پرست مزدور طبقي (Labour Aristocracy) کي جنم ڏنو. جيڪو سرمائيدارن جي بگڙيل شڪل هو. جيڪو پوءِ آخر ۾ مزدور انقلاب ۾ هڪ اهم رڪاوٽ جو باعث بڻيو. پر حالتن پٺاندڙ، پڌرنامي جا ليکڪ ممڪن آهي، ته مستقبل جو ”منطقي طور“ تي اهو اندازو لڳائي نه سگهيا هجن.

3. پڌرنامي موجب، سرمائيداري، آزاد منڊي جي اندر کلي مقابلي جي بادشاهت هئي. جڏهن ته ناڻي جو هڪ هنڌ گڏ ٿيڻ جي وڌندڙ عمل جو حوالو ڏيندي، پڌرنامو، ناڻي جي هڪ هٿي جي سلسلي ۾ ڪو ضروري نتيجو ڪڍڻ تي ڪو نه پهتو، جيڪا اسان جي دور ۾ سرمائي جي اهم شڪل بڻجي چڪي آهي ۽ سوشلسٽ معيشت جي وجود ۾ اچڻ لاءِ سڀ کان اولين شرط آهي. ان ڪانپوءِ مارڪس پنهنجي ڪتاب ”سرمائي“ ۾ صرف ان لاڙي جي وضاحت ڪئي آهي، ته آزاد مقابلي کي هڪ هٿي ۾ تبديل ڪيو ويندو. باقي اهو لينن ئي هو، جنهن ”سامراجيت“ اندر سرمائي جي هڪ هٿي جون سائنسي خاصيتون بيان ڪيون آهن.

4. پنهنجي خيالن جو، انگليند جي ”صنعتي انقلاب“ واري مثال تي بنياد رکندي، پڙنامي جي ليکڪن وڏي پئماني تي وچولي طبقي جهڙوک ننڍن واپارين ۽ آبادگارن جو وڏي پئماني تي ختم ٿيڻ جو هک طرفو طريقيکار بيان کندي، انهن سپني کي هنري واپار جي عمل سان ڳنڍيو آهي. حقيقي نقطه نگاهه کان ڏسجي، ته مقابلو کندڙ بنيادي قوتون، ساڳئي وقت، انهي ترقي يافته ۽ ظالماڻي کم جي مکمل ٿي وڃڻ واري عمل کان گهڻو ابتڙ آهي. سرمائيداري، وچولي طبقي کي مزدور طبقي ۾ تبديل کرڻ جي ابتڙ، ان کي وڏي پئماني تي تباهه کيو آهي. ان کان علاوه سرمائيداراڻي رياست، گهڻي عرصي کان وني وچولي طبقي کي، هٿرادو طريقي سان بحال کرڻ جي هک شعوري پاليسي اختيار کئي آهي. ان جي ابتڙ، ٽيکنالاجي (فني مهارت) جي ترقي ۽ وڏي پئماني جي صنعتي مهارت، بيروزگاري جي صورتحال کي بري طرح پيدا کري رهي آهي ۽ وچولي طبقي کي، مزدور طبقي ۾ تبديل ٿيڻ واري عمل کان روکي رهي آهي. نتيجي طور، سرمائيداراڻي ترقي تمام وڏي پئماني تي ۽ گهڻي تعداد ۾ ٽيکنيشن، ايڊمنسٽريٽر، کمرشل ملازم ۽ ٺورڙن لفظن ۾ کٽي ائين چئجي، ته ان نام نهاد ”نئين وچولي طبقي“ (نيو مڊل کلاس) کي تيار کري رهي آهي. نتيجي طور، وچولا طبقا جن جي غائب ٿي وڃڻ جي باري ۾ پڙنامي ۾ چٽي طرح سان حوالو ڏنل آهي، اهي ايتري تائين جو، جرمني جهڙي تمام صنعتي طور عروج تي پهتل ملک اندر، آبادي جو تقريبن اڌ حصي جيترا آهن، جيئن ته پراڻي وچولي طبقي کي هٿرادو طور تي رکيو ويو آهي، جيکو سماجي تضادن کي نٿو گهٽائي، پر ان جي ابتڙ، انهن کي خاص کري بگاڙي ٿو ۽ گڏوگڏ مستقل طور تي بيروزگارن جي فوج پيدا کري، سرمائيدارن جي تباهي جو تمام وڏو اظهار کري رهيو آهي.

5. پڙنامي ۾ انقلابي دور جو اندازو لڳائڻ لاءِ (پنهي باب جي آخر ۾) جيکي ڏهه تدبيرون ڏنيون ويون آهن، جن جو واسطو سرمائيداري مان سڌو سوشلزم ۾ تبديلي متعلق آهي. 1872ع ۾ مارکس ۽ اينگلس طرفان لکيل پنهنجي مهاڳ ۾ هنن تدبيرن کي مدي خارج سڏيو آهي ۽ کنهن به حوالي کان انهن جي حيثيت کي ثانوي چاڻايو آهي. اصلاح پسندن انهيءَ سوچ ۾ دلچسپي ڏيکاريندي. انهي جي تشريح، هن طرح سان کئي آهي، ته مرحليوار انقلابي گهرجن، پنهنجي جاءِ تي اختيار، هميشه سوشل ڊيموکريٽن واري ”گهٽ ۾ گهٽ پروگرام“ جي حوالي کيا هئا، جنهن جو چڱي طرح سان علم آهي، ته سرمائيداراڻي جمهوريت جون حدون کونه ٿو اُرانگهي. حقيقت اها آهي، ته پڙنامي جي ليکڪن پنهنجي تبديلين واري منصوبي جي مکيه درستگي جي لاءِ بلکه چڱي طرح سان اشارو ڏنو هو، جنهن کي کٽي ائين چئجي، ”ته مزدور طبقي جي لاءِ اهو ممکن نه آهي، ته رڳو ٺهيل ٺکيل رياستي مشينري پنهنجي هٿن ۾ وٺي ۽ ان کي پنهنجي مقصد لاءِ استعمال کري.“ ٻين لفظن ۾، انهي ترميم، مارکس سرمائيداراڻي رياست کي کميون نموني هک رياست جي منهن مقابل اچي بيهاريو. انهي قسم جي رياست، پوءِ اچي گهڻي قدر سويت رياست جي جامع شکل اختيار کئي. اڄ جي دور ۾ انهن سويتن ۽ مزدور طبقي جي اقتدار کانسواءِ، کوبه ٻيو انقلابي پروگرام ٿي نٿو سگهي. پڙنامي جون باقي ڏهه تدبيرون، جيکي پارلياماني نظام ۾ مدي خارج طور رونما ٿيون، اڄ جي دور ۾ سچ ته پنهنجي وري، مکمل طرح صحيح اهميت حاصل کري چکيون آهن. ٻئي حوالي سان سوشل ڊيموکريٽن جو ”گهٽ ۾ گهٽ پروگرام“ مايوس کن حد تائين مدي خارج ٿي چکو آهي.

6. انهي بنياد تي توقع کندي، ”جرمن سرمائيداراڻو انقلاب.... فوري طور تي هک مزدور انقلاب لاءِ رستو صاف کندو.“ پڙنامو وڏي پئماني تي، ترقي يافته يورپي تهذيب جي حالتن کي، 17 صدي جي انگليند ۽ 18 صدي جي فرانس ۾ مروج حالتن ۽ وڏي پئماني تي مزدور طبقي (پرولتايه) جي ترقي سان تشبيهه ڏي. هن اڳکٽي ۾ صرف تاريخ جي غلطي کونه هئي. 1848ع جي انقلاب، چند مهينن جي اندرئي، اها ڳالهه واضح کري ڇڏي، ته ترقي يافته حالتن پٽاندڙ کوبه سرمائيداراڻو طبقو، ان جي اهل کونه هوندو، جو انقلاب کي پنهنجي زوال ڏانهن ڌکي ڇڏي. مٿيون ۽ وچولو سرمائيداراڻو طبقو، تمام ويجي کان زميندارن سان ڳنڍيل هوندو آهي ۽ عوام جي خوف ۾ ورتل هوندو آهي. وچولو طبقو تمام گهڻو ورهايل هوندو آهي ۽ ان جا اڳواڻ، مٿئين سرمائيداراڻي طبقي تي تمام گهڻو انحصار کندا آهن. سرمائيداراڻو انقلاب پنهنجي ئي وهکري هيٺ يورپ ۽ ايشيا ۾، جيئن مشاهدي هيٺ آيو آهي، ته پوءِ ٿيل ترقي دوران، کنهن به نموني سان عام طرح مکمل نه ٿي سگهيو. سماج مان نام نهاد جاگيرداري جو مکمل خاتمو، صرف ان لحاظ کان سمجهه جوڳو آهي، ته مزدور طبقو، سرمائيداراڻين پارٽين جي اثر کان آزاد ٿيندي، هارين جي سرواڻي کندي، انقلابي اقتدار قائم کري. هن طريقي سان سرمائيداراڻو انقلاب، پهرئين مرحلي طور سوشلسٽ انقلاب ۾ تبديل ٿي ويندو آهي ۽ بعد ۾ هو ان سرمائيداري انقلاب کي ختم کري ٿو ڇڏي. قومي انقلاب، پوءِ اچي، اتي عالمي انقلاب سان ڳانڍاپو کري ٿو. معاشي بنيادن جي تبديلي ۽ سمورا رشتا، هک مستقل خاصيت اختيار کن ٿا.

ايشيا، لاطيني آمريکا ۽ آفريکا جي پوئتي پيل ملکن ۾، کم کندڙ انقلابي پارٽين کي جمهوري انقلاب ۽ مزدور طبقي جي اقتدار جي ويجهي ڳانڍاپي کي، چڱي طرح سمجهڻ گهرجي ۽ تنهن کري، ئي عالمي سوشلسٽ انقلاب، زندگي ۽ موت جو مسئلو آهي.

1. جڏهن اهو چاڻائيندي، ته سرمائينداري، کيئن پوئتي پيل ۽ وحشي ملکن ۾ پنهنجي ئي نظام جي ور چڙهي ٿي وڃي، پڙنامو بيٺکيت وارن ملکن جي آزادي وارين جدوجهدن بابت، کوبه ذکر نٿو کري. وڌيک اهو، ته مارکس ۽ اينگلس سوشلسٽ انقلاب، ”گهٽ ۾ گهٽ، گهڻو ترقي يافته ملکن،“ ۾ ممکن پئي سمجهيو. ايندڙ کجهه سالن جي مسئلي طور، انهن لاءِ بيٺکي مسئلو خودبخود حل ٿيندي ٿي نظر آيو، جيکو مظلوم قومن جي تحريک آزادي جي نتيجي طور نه، پر سرمائيداري جي گادي وارن شهرن ۾ مزدور طبقي جي کاميابي جي کري نظر ٿي آيو. تنهن کري پڙنامي طرفان، بيٺکي ۽ نيم بيٺکي ملکن اندر، انقلابي حکمت عملي جو مسئلو مکمل طور تي نه اٺاريو ويو آهي. اجا تائين هي مسئلا آزاد حل گهرن ٿا. مثال طور، اهو مکمل طور تي واضح نطر ايندو، ته جڏهن ”وطن“ جو نعرو، ترقي يافته سرمائيدار ملکن جي نسبتن، ترقي پسند عنصر طور تي، انهن (ترقي پذير) ملکن کي، اجا تائين ان ڳالهه تي مجبور کري رهيو آهي، ته اهي آزادي جي وجود خاطر جدوجهد کن.

پڙنامو ٻڌائي ٿو، ته ”کميونسٽ، هر هنڌ، موجود سماجي ۽ سياسي نظام خلاف هر انقلابي تحريک ۾ مدد کن ٿا.“ رنگدار قومن طرفان، پنهنجي ظالم سامراجن جي خلاف تحريک، جيکا موجوده نظام خلاف تمام اهم ۽ طاقتور تحريک هئي، ان ۾ مزدور طبقو سفيد قومن کي، بنا شرط جي، مکمل ۽ لامحدود مدد کرڻ جو اعلان کري رهيو آهي. مظلوم قومن لاءِ انقلابي حکمت عملي وارو تاج بنيادي طور تي لينن جي سر تي ٿو اچي.

1. پڙنامي جو تمام پراڻو سيکشن، طريقي جي طور تي نه، پر مادي طور تي اهو آهي، ته ”سوشلسٽ ادب“ تي تنقيد، جيکا 19 صدي جي پهرئين حصي ۾ ٿي (جيئن باب ٽئين ۾ ڏنل آهي.) ۽ کميونسٽن جي ٻين کيترين ئي مخالف پارٽين سان واسطي متعلق صورتحال جي وضاحت بابت آهي. (جيئن باب چوٿين ۾ ڏنل آهي) پڙنامي ۾ ڏنل پارٽيون ۽ انهن جون تحريکون، جيکي 1848ع جي انقلاب جي ذريعي يا ان کانپوءِ رد انقلاب جي کري، ايترو ته مکمل طور تي ختم ٿي ويون، جو هاڻي انهن جا نالا صرف تاريخي ڊکشنري ۾ ڏسڻ گهرجن. جيئن ته هن سيکشن ۾ پڻ، پڙنامو، شايد اڳئين نسل جي مقابلي ۾، هاڻي اسان کي گهڻو ويجهو آهي. ٻئي انٽرنيشنل جي عروج دوران، جڏهن مارکسزم پنهنجي صفن ۾ مضبوط ٿيڻ جي کوشش کندي نظر اچي ٿو. مارکسي سوشلزم کان اڳ وارا خيال، ائين پئي سمجهايا ويا، چڻ ته، اهي ماضي ۾ فيصله کن طور تي غرق ٿي ويا هجن. اڄ حالتون ٻيو رخ اختيار کري چکيون آهن. سوشل ڊيموکريسي ۽

ڪميونسٽ انٽرنيشنل جو پاڻ ۾ جدا ٿيڻ وارو عمل، هر لحاظ کان عظيم نظرين جي تباهي ٿيڻ جي ڪري ٿيو آهي. پراڻا خيال ڏسڻ ۾ ٻاراڻا لڳندا آهن. دانشور، زوال واري دور ۾ ڪجهه اهڙن بچاءُ ڪندڙ فارمولن جي ڳولا ڪندي، ڪي نوان اصول دريافت ڪري رهيا آهن، جيڪي سائنسي سوشلزم ۾ گهڻو وقت اڳي سمايل هئا.

مخالف پارٽين جي مسئلي ڪي چيڙيندي، اهو سمجهه ۾ اچي ٿو ته گذريل ڏهاڪن ڪيترين ئي گهرين تبديلين ڪي جنم ڏنو آهي، نه رڳو ان خيال ڪان ته پراڻين پارٽين جي جاءِ، نين پارٽين والاري آهي؛ پر ان خيال ڪان ته هن سامراجي حالتن واري دور ۾، پارٽين جو اهم ڪردار ۽ پاڻ ۾ لاڳاپو، بنيادي طور تي تبديل ٿي ويو آهي. تنهنڪري ڪميونسٽ انٽرنيشنل جي، ڪانگريسن جي، شروع وارن چئن اجلاسن جي سڀني اهم دستاويزن، بالشوازم جو ضروري مواد ۽ چوٿين انٽرنيشنل جي ڪانفرنسن جي ڪيل فيصلن ڪي هن پڌرنامي ۾ ضرور شامل ڪرڻ گهرجي.

اسان اڳئي مٿي چئي چڪا آهيون ته مارڪس جي نظريي موجب ڪوبه سماجي نظام ان ۾ سمايل قوتن ڪي اڳواٽ تباهه ڪرڻ بنا، ختم ٿي نٿو سگهي؛ پر پوءِ به بغير ڪنهن جدوجهد جي، پراڻو سمجاي نظآم نئين سماجي نظآم ڪي جاءِ نٿو ڏئي، سماجي نظآمن جي تبديلي، اڳ ۾ ئي هڪ شديد طبقاتي جدوجهد جي پٽاندڙ، عمل ۾ ايندي آهي، جنهن ڪي اسان انقلاب جو نالو ڏيون ٿا. جيڪڏهن مزدور طبقو هڪ يا ٻئي سبب جي ڪري پراڻي سرمائيداراڻي نظآم ڪي جرئتمنديءَ سان ختم ڪرڻ ۾ نااهل ثابت ٿئي ته جدوجهد ۾ مالي سرمايو ان حڪمراني ڪي ڪمزور ڪندو، جيڪو ٻيو ڪجهه نه ڪري سگهيو ته وچولي طبقي ڪي ضرور تباهه ۽ برباد ڪري ڇڏيندو ۽ ان ڪي فاشسٽ قاتل فوج ۾ تبديل ڪري ڇڏيندو. سرمائيداراڻي تباهي ۽ وچولي طبقي جي فاشسٽن جي تباهي هڪٻئي سان سبب ۽ عمل (چولي دامن) ذريعي جڙيل آهي.

موجوده دور ۾، ٽين انٽرنيشنل به ٻئي انٽرنيشنل ڪان تمام گهڻو غير ذميواري وارو ڪردار نڀائيندي سمورن ملڪن ۾، مزدورن سان دوکو ڪري انهن ڪي ذليل ڪيو آهي. اسپيني مزدور طبقي جي ڪارڪنن جو قتل عام ڪندي ماسڪو جي بي لغام ۽ پاڙيتو ڪردار ادا ڪندڙ آفيسر شاهي نه فقط فاشزم لاءِ رستو صاف ڪري رهي آهي، پر مزدورن جي حقن جو وڏي پئماني تي استحصال پڻ ڪري رهي آهي. عالمي انقلاب جو ڏکهو بحران، جيڪو هاڻي انساني تهذيب جي وڏي ۾ وڏي بحران ۾ تبديل ٿي رهيو آهي، اهو انقلابي اڳواڻ واري بحران جي ضرورت ۾ گهڻتائي ڪري رهيو آهي.

هڪ عظيم رسم جي وارث جي حيثيت ۾ چوٿين انٽرنيشنل پراڻن مسئلن جي حل لاءِ نون ڪارڪنن جي تربيت ڪري رهي آهي، جنهن لاءِ ڪميونسٽ پارٽي جو پڌرنامو هڪ قيمتي ڳانڍاپو پيدا ڪري رهيو آهي. انقلابي نظريي ڏانهن ايمانداراڻي رويي جو اظهار سماجي حقيقت جي نئين سر جڙڻ جو هڪ شديد گهرج وارو عمل اهي. اونداهي ڪنڊ (آفريڪا) جي ڏاکڻي حصي ۾ اسان جي هم خيالن دانشورن، جن پهريون ڀيرو پڌرنامي جو آفريڪي ٻولي ۾ ترجمو ڪيو هو؛ اهو انهي حقيقت جو هڪ ٻيو واضح مثالن تحت هڪ تجزيو آهي، جنهن ڪري مارڪسي تصور، اڄ چوٿين انٽرنيشنل جي جهنڊي هيٺ زندهه آهي ۽ ان سان ئي مستقبل لاڳاپيل آهي. جڏهن هن پڌرنامي جي صدي ملهائي ويندي، ته ان وقت چوٿين انٽرنيشنل اسان جي ڌرتي تي فيصله ڪن انقلابي طاقت بڻجي چڪي هوندي.

30 آڪٽوبر 1937ع

ليون ٽراٽسڪي

ميڪسيڪو